

LA ALPUJARRA

La Alpujarra, situada
al sud de Sierra
Morena, presenta els
paisatges agraris
més alts de la
Península Ibèrica

(Foto: M. Colominas)

LA ALPUJARRA

La Alpujarra llaman toda la montaña sujeta a Granada, como corre de levante a poniente prolongándose entre tierra de Granada y la mar, diez y siete leguas en largo y once en lo más ancho ...; estéril y áspera de suyo, sino donde hay vegas.

Diego Hurtado de Mendoza
Guerra de Granada, pàg. 125

Sierra Nevada, al nord, la Contraviesa i la mar Mediterrània, al sud, emmarquen una llarga depressió de 85 km de llarg, la coneguda i misteriosa comarca de l'Alpujarra. Igual que l'Alhambra, igual que la ciutat de Granada, aquesta regió abrupta ha estat font d'inspiració literària dintre i fora d'Espanya. El seu medi físic, alhora salvatge i pintoresc, la seva història agitada, plena de romanticisme en el sentit ampli de la paraula, li han donat una personalitat viva que destaca sobre les altres comarques andaluses. Aquesta personalitat, però, no la priva de facetes innombrables i de contrastos vius que originen no una sola regió alpujarrenya, sinó diverses. Si els geògrafs musulmans insi-

ren sempre en la seva unitat, també cal dir que foren ells que la dividiren en *tabas* que encara poden ésser reconegudes avui en dia. Prescindint de l'Alpujarra d'Almeria o *taha* d'Andarax, dintre de la província de Granada hom pot fer una primera divisió en *Alpujarra alta*, corresponent a la vessant meridional de Sierra Nevada, i *Alpujarra baixa*, de la serra de Contraviesa fins a la mar. Tampoc fóra agosarat de distingir un conjunt oriental, entorn a la vila d'Ugíjar, i un altre d'occidental, centrat entorn d'Orjiva.

Un refugi físic i humà

La Serralada Penibètica, estesa des de Gibraltar fins al cap de Palos, es conforma en el sector central, dins de la província de Granada, en una alineació muntanyosa doble. Vora la Mediterrània s'aixeca el conjunt format per les serres de Lújar i Contraviesa. Rera d'aquesta primera barrera, tot superant-la clarament en altitud i grandesa, s'alça Sierra Nevada, amb els cims culminants de la Península Ibèrica. En el cor d'aquest doble conjunt orogràfic hi ha les Alpujarras o l'Alpujarra.

La comarca alpujarrenya és, doncs, essencialment un gran sinclinal, una extensa vall longitudinal travessada d'est a oest pel riu Guadalfeo, que recull les aigües de la fosa de les neus i de les pluges de Sierra Nevada que baixen violentament pels barrancs abruptes i salvatges de Poqueira, Trevélez i Mecina, així com de les tempestes que la proximitat de la Mediterrània descabdella sobre la Contraviesa; només a l'extrem oriental és recorreguda també pel riu Grande de Adra.

Aquest solc enorme, enfonsat, en part, pel moviment lent i continuat de descens en bloc, és limitat al nord per la gran massa majestuosa de Sierra Nevada i, a migdia, per l'abombament lleuger, considerant-lo de forma relativa, de les serres de Contraviesa i Lújar. Aquella s'alça sobre la vall més de 2 500 m, ja que el Mulhacén és a 3 481 m d'altitud i Orjiva només a 455 m; la segona, amb un màxim de 1 844 m sobre el nivell de la Mediterrània al Cerrajón de Murtas, s'aixeca uns 1 400 m per sobre del riu Guadalfeo.

Aïllada entre les seves muralles de muntanyes, l'Alpujarra ha estat sempre un refugi dins de la complicada història d'Espanya. Els seus contactes difícils

Foto 2: Sostre i xemeneia d'una casa típica de l'Alpujarra a Capileira. Al fons, el conjunt blanc de Pampaneira (Foto: J. Burgueño)

amb l'exterior, impossibles la major part de l'any per sobre del Mulhacén, arriscats sempre des de la Mediterrània, li atorguen un caràcter de constant històrica. En produir-se la invasió musulmana, Sierra Nevada, així com tota la Serralada Penibètica, acollí els hispano-romans que es resistien a ésser absorbits per l'Islàm i pel califat de Còrdova. La rebel·lió espanyolista d'Omar-ibn-Hafsun obtingué en aquestes terres trencades el millor dels suports.

Posteriorment, iniciat ja el reflux mahometà, l'Alpujarra fou la darrera i definitiva reserva del regne musulmà de Granada; rendida Granada s'hi refugiaren els darrers reis nasrís El Zagal i El Chico, i s'hi aixecaren periòdicament banderes de resistència que culminaren en la gran rebel·lió del monfís que tant va costar de dominar al qui era aleshores el rei més poderós de la terra (1568-1570). Finalment, a l'Alpujarra va ensopegar el francès (1808-1814) amb una tal resistència que només podia posseir el sòl que trepitjaven els soldats. En tots aquests casos, la gent de l'Alpujarra ha conservat una manera d'ésser peculiar, una idiosincràcia específica, que la situa ben a part entre la resta dels andalusos.

Des del tròpic fins a la tundra

L'originalitat climàtica i botànica de l'Alpujarra és ben evident. D'una banda, l'altitud implica un esglaonament climàtic característic que coincideix amb les conseqüències resultants de l'encarament meridional, al sol, i de la influència de la proximitat de la Mediterrània. L'esglaonament altitudinal és a la base d'una divisió possible en *terres calentes*, *terres temperades* i *terres fredes* que, en conjunt, coincideixen amb les *boyas* i platges de la vorera de la Mediterrània les primeres, amb el fons de la depressió interior, les segones, i amb el vessant meridional de Sierra Nevada, les terceres.

Originalitat climàtica que és paral·lela a l'originalitat botànica: esglaonament climàtic i esglaonament vegetal. Tants de cops ha estat repetit que a Sierra Nevada es troben tots els climes i totes les vegetacions possibles entre el tròpic i el pol, que ha esdevingut un tòpic. Tanmateix, és una autèntica realitat; mentre que als cims i pics de la Sierra domina la *tundra*, vegetació pobra i escassa que creix sobre sòls glaçats temporalment, a la vorera de la mar Mediterrània, les condicions climàtiques són capaces de permetre el conreu, quan hi ha aigua, de canya de sucre o de cotó. Entre ambdós extrems, la Contraviesa presenta un primer estatge de tarongers, oliveres i ametllers i, prop dels cims, les sureres més altes d'Espanya; a Sierra Nevada, des d'una faixa inicial d'alzines i cítrics, hom passa als estatges dominats pels castanyers, els roures i el pi silvestre. Malgrat aquesta varietat d'espècies vegetals

possibles, el tret més significatiu és l'escassetat de boscos, amb prou feines compensada darrerament per la repoblació forestal. Una migradesa de boscos filla, sobretot, d'una acció humana destructora i secular, però resultat també de la sequera estiuenca tan pròpia del món mediterrani.

La riquesa enorme d'espècies vegetals espontànies explica també la gran diversitat de la vida agrària. Ran de la guerra de Granada, el seu millor historiador, Hurtado de Mendoza, afirmava que l'Alpujarra era estèril i aspra per naturalesa, llevat d'on hi ha *vegas*, pero con la industria de los moriscos (que ningún espacio de tierra dejan perder) tratable y cultivada, abundante de frutos y ganados y cría de sedas. D'aquestes descripcions i d'altres menys conegudes sembla deduir-se que la regió era pràcticament coberta d'arbres de fruita i de moreres, que la convertien en el primer nucli d'abastament del gran mercat de la seda andalusa, de l'*Alcaicería* granadina.

Moriscs i cristians vells

L'Alpujarra assolí la seva plenitud històrica durant el regne musulmà de Granada (1238-1492), encara més, però, a la fi del segle XV i a començaments del XVI, quan esdevingué el darrer refugi dels musulmans espanyols. Aleshores tenia un total de 155 llogarrets que hom calcula que agrupaven uns 64 250 habitants. Després de la conquesta de Granada (1492), els moriscos —musulmans conversos— refugiats a la regió formaren una minoria ètnico-religiosa inquieta i rebel, que protagonitzà la gran sublevació dels anys 1568-1570, ben difícilment vençuda per Joan d'Àustria.

Vençuts i expulsats els moriscos, molts dels llogarrets que havien existit restaren abandonats, ja que la repoblació feta per ordre de Felip II, i que aportà unes 1 362 famílies de tot Espanya, és a dir, un total de 6 800 persones, no fou suficient per a recuperar tots els assentaments moriscos de les *tabas* alpujarrenyes. D'altra banda, és ben clar també que el poblament musulmà no tenia la disposició de l'hàbitat actual. Els moriscos vivien entre uns límits altitudinals més baixos que els d'avui, tot ocupant essencialment els sectors situats entre el riu Guadalfeo i la corba de nivell dels mil metres, per sobre de la qual era molt escassa la població permanent.

La repoblació va tenir, sens dubte, unes repercussions molt importants. Segons el geògraf francès Jean Sermet, els cristians vells que substituïren els moriscos foren sobretot, castellans. Aquests castellans, per causa de llur origen, eren gent de plana que desconeixien totalment la vida de muntanya tal com l'havien entesa els alpujarrenys primitius. Abans que res, eren gent de secà i aquest era el tipus de conreu que coneixien bé. Per tant —com continua afirmant Sermet—, el

Foto 3: Visió general dels terrats plans típics de les cases alpujarrenyes

(Foto: M. Colominas)

regadiu, l'arboricultura i la producció intensiva foren substituïts, en part almenys, pel blat i d'altres cereals de caràcter principalment extensiu, cosa que obligà a l'eixamplament de les terres de conreu molt més que mai havien estat abans del 1572.

La tesi de Sermet no és del tot comprovada però el cert és que a l'Alpujarra no hi ha autèntica vida de muntanya tal com apareix en d'altres serralades europees, i que actualment els conreus de cereals, ni que sigui de forma temporal, arriben fins als 2 000 m d'altitud. Per aquesta raó hom pot afirmar que a Sierra Nevada hi ha una agricultura de plana. Alhora, la ramaderia ovina s'hi va estendre en un sistema trashumant ben similar al de les altres serralades mediterrànies.

La transformació del paisatge agrari de l'Alpujarra tingué dues conseqüències geogràficament molt importants. En primer lloc, el retrocés dels conreus arbustius i l'extensió de la terra campa, feta moltes vegades a expenses del bosc primitiu, suposaren la desaparició parcial de la vegetació espontània i acceleraren la velocitat de l'erosió dels torrents muntanyencs. Així, una part dels sòls de conreu foren arrossegats ben lluny de llur emplaçament primer i foren duts fins a la mar, on començaren de formar-se, amb rapidesa més gran que no abans, els grans deltes al-lu-

vials que avui acullen les *hoyas* litorals de Motril, en el desguàs del Guadalfeo, i d'Adra, en el delta del riu Grande. La violència erosiva fou de vegades tan gran que destruï l'emplaçament de poblaments antics i obligà a defensar regions importants del país amb obres molt costoses. Així s'esdevingué, per exemple, en els marges del barranc de Poqueria i, sobretot, del riu Chico de Soportújar.

En segon lloc, l'ocupació de noves regions abans abandonades afavorí el creixement demogràfic, naturalment sobre la base dels repobladors. Cap a mitjans del segle IX, el 1860, els habitants de l'Alpujarra eren uns 163 970, és a dir, quasi vint-i-quatre vegades més que el 1572; Ugíjar passà d'uns 550 habitants a uns 3 300; Orjiva, de 650 a 4 800; Trevélez, de 120 a 1 300. Llavors, amb una densitat d'uns 50 habitants per km², l'Alpujarra assolí la seva culminació econòmica i demogràfica, tot començant ben poc posteriorment l'emigració i el retrocés lent, però segur, de la població. La ruïna de la vinya per causa de la fil·loxera a començament del 1900 facilità aquesta regressió demogràfica, consolidada després de 1950, en què l'Alpujarra assolí el seu màxim poblacional amb 146 695 habitants. A partir d'aleshores, la regió s'ha vist afectada per la típica crisi econòmica i demogràfica

Els pobles
alpujarrenys
d'arquitectura regular
i mediterrània,
construïts a redos
de Sierra Morena, són
els més alts d'Espanya

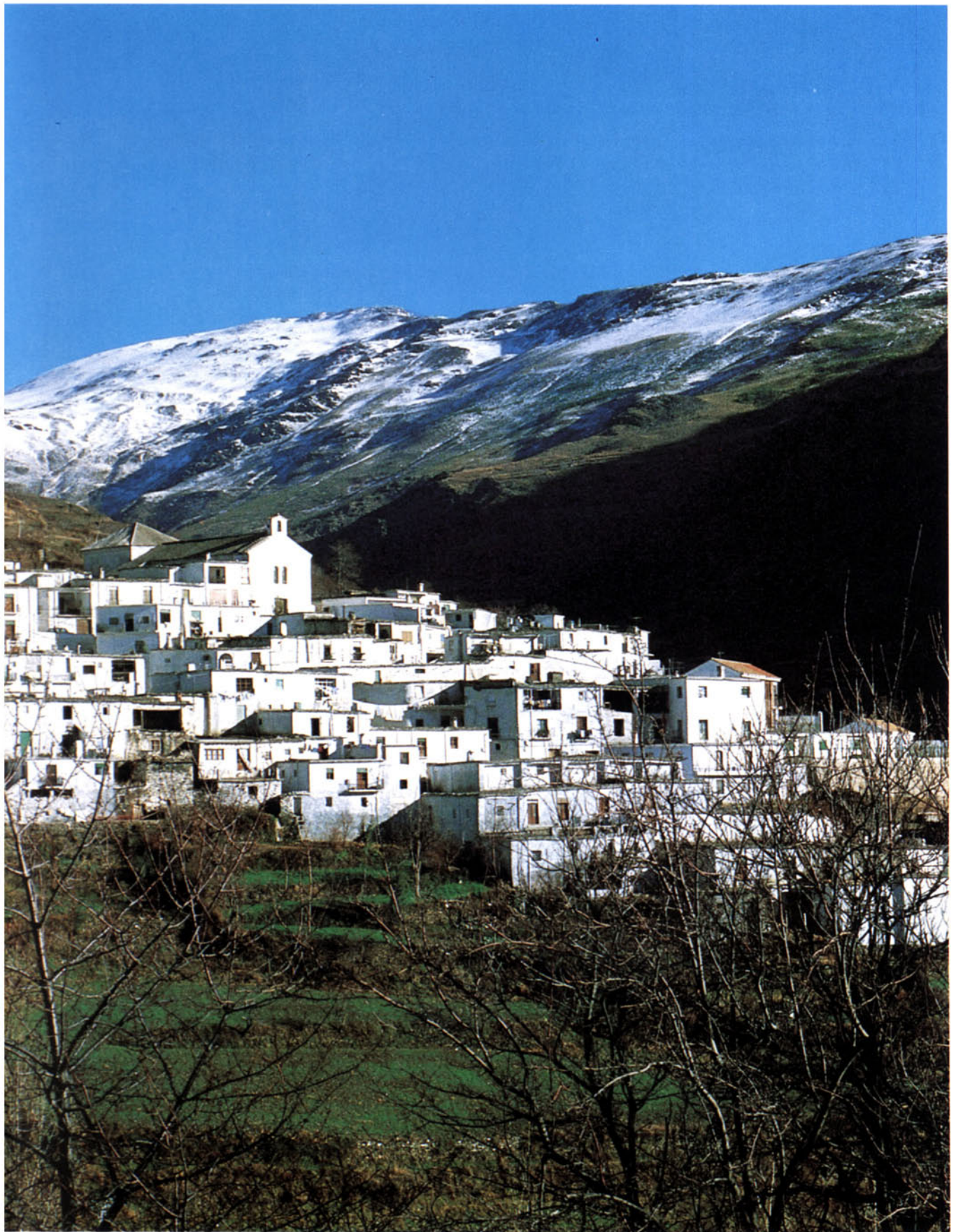

Foto 5: Detall de l'accés a un habitatge de Capileira

(Foto: G. Contreras)

de totes les àrees de muntanya, en especial de la Mediterrània: 143 145 habitants el 1960 i només 118 412 el 1981. Aquestes xifres signifiquen, si considerem un creixement vegetatiu màxim de l'1 per 100 anual, un volum migratori que s'acosta a les cent mil persones en els darrers seixanta anys i de les quals gairebé dos terços han marxat des de 1960. Amb això la reculada humana, que no compensa amb el turisme residencial creixent, s'ha convertit en el principal problema de l'Alpujarra.

La unitat econòmica de l'Alpujarra

L'Alpujarra constitueix una unitat econòmica. Això és tant el resultat de la seva perfecta unitat física i històrica, com de l'existència de factors geogràfics comuns. La comarca, reclosa dins d'un cinquè de muntanyes i graonada en la serralada més alta de la Península Ibèrica, és un conjunt agrari ben característic que no té cap dels trets essencials de la vida de l'alta muntanya. La comarca manca, especialment, d'un predomini destacat de ramaderia bovina o equina.

Algunes dades estadístiques poden donar una imatge clara de l'economia de la comarca. En un total de 230 978 ha de superfície productiva, 150 180 formen l'àrea no conreada (pastures, erms, matolls i bosc), és a dir, el 64,6% del total. Per contra, la superfície agrícola abasta tan sols 79 798 ha (el 35,4%), amb 36 862 ha de cereals de secà, 16 017 ha d'ametllers i 6 347 de vinya, enfront de 19 514 ha de regadiu. Encara que els sòls no conreats, però, són predomi-

nants, la ramaderia, limitada a ovelles i cabres, amb prou feines compta i, malgrat la importància territorial del secà, els conreus de regadiu són els que assoleixen la major transcendència.

Un sòl esquelètic i poc fèrtil limita l'activitat estrictament agrària a algunes àrees, aïllades entre d'altres que gairebé no són aprofitades, i a alguns conreus perfectament adaptats a aquests sòls i a un clima variable i divers. Tots aquests fets han exigit un treball continuat, entossudit i infatigable, i han afavorit el desenvolupament de la petita propietat, d'un quasi-minifundi, ben clar en molts indrets, en bona part ajudat per l'escarpament i l'abruptesa del relleu.

Una agricultura pobra, sobretot en relació al treball exigit, i la petita propietat minifundista coincideixen amb una economia essencialment tancada, gairebé familiar i d'autoconsum, que amb prou feines ha estat trencada, i ben rarament, per l'aparició d'algunes produccions dirigides totalment als mercats externs, i, darrerament, per l'obertura d'una xarxa viària que permet uns nous tipus de vida revolucionaris com el turisme o, més encara, la mineria.

Una economia que té una gran quantitat de limitacions però que està perfectament adaptada a les condicions del medi físic, i que —en relació íntima amb aquest, però depenent també del medi socio-econòmic— serveix de base a un hàbitat peculiar, concentrat en llogarrets petits, graonats als vessants verds de la serralada, sobre els quals destaca el blanc lluminós de les façanes i el gris blavós dels terrats. Terrats originals

Parets blanques, línies
rectes i pla irregular
són les característiques
de l'urbanisme
alpujarreny

(Foto: M. Calomina)

i estranys en una regió d'alta muntanya que, malgrat ésser poc humida i poc nevada per la seva mediterraneïtat, i que —malgrat el parentiu amb formes llevanti-nes i nord-africanes similars— poden explicar-se per l'existència d'unes argiles locals típiques, les *launas*, que permeten una impermeabilització fàcil i completa de les cobertes planes de la casa típica de l'Alpujarra, i que són, d'altra banda, l'instrument bàsic de la vida quotidiana del camperol muntanyenc.

Dins d'aquests elements comuns, hi ha tanmateix caràcters diferenciadors que permeten, almenys, una divisió a grans trets en tres unitats: l'Alpujarra alta oriental, l'Alpujarra alta occidental i l'Alpujarra baixa, sense oblidar tampoc una Alpujarra mitjana, síntesi de les altres tres.

L'Alpujarra alta

El vessant muntanyenc escarpat delimitat entre el riu Guadalfeo i les cresteries més elevades de Sierra Nevada és conegut amb el nom de l'Alpujarra Alta. Aquí, igual que s'esdevé a l'Amèrica andina, hom podria parlar de *tierras templadas* i de *tierras frías*, cosa que justificaria les diferències d'altitud. Però en tots dos sectors, la xarxa de barrancs sempre remorosos per on baixen les aigües del desglaç, i els escarpats marges dels quals impliquen esvorancs naturals profunds i molt estrets, han originat una divisió en valls transversals, amb capçalera a les neus i boca al solc longitudinal del Guadalfeo. Aquesta estructura ha facilitat, com en d'altres serralades, l'aïllament de cada barranc i de cada vall, separats entre ells per un llindar més fred, més sec i hostil a l'ocupació humana. A l'època musulmana cada un d'aquests barrancs constituïa una unitat comarcal, una *taha*, i només recentment ha estat estalberta una xarxa de camins que puja lateralment els barrancs. Per aquesta raó, tant abans com ara, el Guadalfeo serveix de regulador de les comunicacions interiors, igual que controla les exteriors.

Al llarg de cada vall, generalment al marge més asolellat, a mig vessant i mai en els sectors més baixos, hom troba els nuclis de poblament, petits llogarrets de cases concentrades i ben pocs habitants: el miler d'habitants n'és una mitjana força generalitzada. Cada municipi adaptat a la forma del torrent presenta unes terres de regadiu, amb fruticultura i hortalisses, que recorden el paisatge morisc, situades no gaire lluny del curs d'aigua, però sempre al vessant més càlid, més escalfat pel sol. Les parcel·les, petites i graonades, en feixes, són treballades a consciència i presenten una disposició característica dels conreus segons l'altitud: oliveres, vinya, figueres, blat de moro, mongetes, a les més baixes; castanyers, pomeres, patates, blat, sègol, a les més altes.

Entre les *vegas*, separant-les, l'una de l'altra, el secà cerealista, aparegut després del 1572 a expenses

Foto 7: L'orientació de les muntanyes alpujarrenyes permet conreus i paisatges mediterranis com aquesta parra (Foto: M. Colominas)

del bosc d'alzines, de roures i de pins, molt extensiu i de rendiments baixos, tant per la pobresa dels sòls com per les condicions climàtiques dures. Aquest secà, que, de vegades, sobretot a les regions més altes, també és regat a l'estiu, pot arribar fàcilment als 2 000 m i, de vegades fins als 2 400 m, per bé que sempre de forma temporal, tan aviat com les neus van reculant. Prop dels cims no és rar de trobar ben freqüentment prats d'herba esponerosa on pugen els ramats d'ovelles que, durant l'hivern, romanen als plans costaners, i també de vaques que són estabulades vora del poble durant els mesos freds.

La transformació de l'Alpujarra alta

Aquest esquema apuntat és general a tota l'Alpujarra Alta i correspon a uns tipus de vida tradicionals, evolucionats més o menys des del segle XVI, que

Foto 8: Trevelez, amb 894 habitants el 1981, i situat a 1 700 m d'altura és el poble més alt d'Espanya

(Foto: M. Colominas)

l'impacte de la sobrepoblació i d'activitats no agràries modernes modifica avui profundament, sobretot en els sectors més occidentals, ja que els orientals encara no han estat amb prou feines modificats.

Els municipis orientals granadins d'aquesta comarca —entre el riu Grande de Adra i la vall de Laroles, amb centre a Ugijar— assoleixen altituds inferiors als occidentals, per causa dels descens d'oest a est de les cresteries de la Sierra, els cims de les quals oscil·len entre els 2 750 m del Peñón del Puerto i els 2 519 m del Cerro del Almirez. Per aquesta raó, i pel seu allunyament major de la zona de procedència de les pluges, aquests municipis són més secs, per bé que llur clima sigui més temperat. Aquí la *tierra fría* és molt escadussera, però els barrancs —Mecina, Válor, Nechite i Laroles— duen menys aigua, fins i tot a l'estiu; l'època del desglaç definitiu. Els conreus predominants —dins de l'oposició

característica entre secà i regadiu, potser aquí encara més virulenta— són alguns conreus frutierars mediterranis, entre els quals hom troba vora el taronger i l'olivera, la vinya i el blat de moro. Als secans, vora la figuera i l'ametller, no manquen cereals d'hivern, com l'ordi i el blat. A la pràctica, però, tota la terra conrea-ble ha estat ja ocupada i repartida al màxim, sense que sigui gaire fàcil exigir més a un sòl sobreexplotat i a un clima moltes vegades prou dur. Sobretot, quan les possibilitats de la ramaderia són pràcticament inexistent.

Així, aquesta part de l'Alpujarra ha entrat des del segle passat en plena decadència demogràfica; des de 1860, en què tenia 23 349 habitants, a 1900, amb 17 864, i 1920, amb 15 345, la població havia disminuït netament, a causa que l'excedent era absorbit per l'emigració. En els tres decennis següents es recuperà en part: 20 320 el 1950; però davallà molt en els anys

següents: 12 208 habitants el 1981. Únicament els seus principals nuclis. Ugíjar (2 903 el 1900, 2 863 el 1950 i 3 052 el 1981) i Cádiar (1 906 el 1900 i 2 336 el 1981) semblen estabilitzats demogràficament.

A l'oest de l'alt Guadalfeo, i fins al riu Lanjarón i la vall de Lecrín, s'estén l'Alpujarra Alta occidental. Es repenja en el conjunt de cims més elevats de la Sierra Nevada, i de tota la Península Ibèrica, amb més de 3 000 metres des del Picón de Jerez (3 086 m) al del Caballo (2 230 m), i comprèn les valls de Trevélez, Poqueira, Chico i Lanjarón, juntament amb la depressió d'Orjiva, que li serveix de centre.

En aquests municipis occidentals, centrats en torn d'Orjiva, l'estructura agrària és la mateixa ja descrita. No obstant això, les possibilitats de sortida dels productes del camp són lleugerament superiors i això ha permès una horticultura – mongetes – d'exportació a d'altres regions andaluses. També hi ha, però, una tradició ramadera més important i que és afectada de transformacions profundes, amb la cabana vacuna i porcina més important de tota la comarca. Potser per aquesta raó, el que fins al 1900 fou una minva demogràfica (20 386 habitants, el 1860, i 19 684 el 1900) es convertí posteriorment en desenvolupament positiu, per bé que un xic tímid: 21 639 habitants, el 1920, i 24 013, el 1960.

No ha estat el canvi en l'agricultura, però, el fet essencial, sinó més aviat l'aparició d'activitats noves, com la mineria i la hidroelectricitat. En l'actualitat, al barranc de Poqueira és en ple desenvolupament el sistema elèctric més important de la província de Granada; inaugurades ja les centrals de Pampaneira (16 000 kW) i de Poqueria (13 000 kW), continua en projecte la de Trevélez, a més de dues altres en el mateix sector. No gaire lluny, al Cerro del Conjuero, funcionà el major grup minaire de la regió, amb el segon jaciment de ferro de la Sierra Nevada, mentre la propera serra de Lújar compta amb el mener principal de plom del mediterrani andalus.

El jaciment del Conjuero és conegut des del 1896. La seva explotació, però, no començà fins al 1954, quan l'Empresa Nacional Siderúrgica, dependent de l'Instituto Nacional de Industria, se'n féu càrrec en funció de les necessitats creixents de la factoria d'Avilés acabada de crear. La producció va passar de 16 500 tones el 1957, a 240 350 tones el 1966, tot iniciant-se des de llavors una crisi d'explotació que ha acabat amb la clausura de l'empresa. El mineral tenia la seva sortida pel proper port de Motril, on era conduït per un telefèric ja desmuntat. El mateix passava amb el plom de la serra de Lújar, extret per la Sociedad Minero-metalúrgica de Peñarroya, un dels grups miners principals del país, l'explotació del qual s'inicià el 1893 i durà fins a la clausura de finals dels setanta.

Foto 9: Els pobles de l'Alpujarra són encimbellats a les parts més altes de les valls

Foto 10: Arquitectura i paisatge apareixen totalment compenetrats a l'Alpujarra

(Foto: M. Colomina)

Foto 11: Orjiva, al fons de la vall del Guadalfeo, apareix rodejada de tarongerar

R.C.G. n.º 2 • abril 1986 • volum I

(Foto: G. Contreras)

Així, l'Alpujarra occidental començà el seu contacte actiu amb el món exterior, i amb la lenta però contínua millora dels seus camins –Granada a Orjiva i Capileira i Trevélez, i Guádix a Ugíjar i a Dalías i Almeria– s'ha produït una penetració turística encara reduïda i incipient, sobretot si es tenen en compte les belleses naturals de la regió, turisme que afecta nombrosos llocs de la regió. Malgrat tot, la regressió demogràfica ha estat molt forta en els darrers decennis i l'Alpujarra alta occidental ha perdut entre 1960 (24 013 h.) i 1981 (17 430) un terç de la seva població. Tanmateix, la població resident i no censada de caire turístic i temporal és relativament important i creixent, sobretot al Barranco de Poqueria.

L'Alpujarra baixa

La serra de Contraviesa i els seus estreps mediterranis són els elements geogràfics que configuren aquesta Alpujarra baixa. Amb tan sols 1 800 m d'altitud, la *tierra fría* pràcticament no hi existeix, però als seus peus, a la vorera del *Mare Nostrum*, apareix el que podria anomenar-se una *tierra caliente*. D'un origen geològic més recent que la Sierra Nevada, per bé que extraordinàriament complex, les serres de la Contraviesa i de Lújar són formades d'esquistos i de calcàries molt aspres i secs, que amb llur comportament específic incrementen l'aridesa atmosfèrica, ja molt considerable: menys de 600 litres/m² front als més de 1 000 de Sierra Nevada.

Les dificultats del medi deurien ésser la raó per la qual durant l'època musulmana aquesta regió, llevat dels sectors on era possible el regadiu, fos un matollar mediterrani enorme amb masses d'alzinar i de sureres intercalades, i amb una ocupació humana ben escassa i dispersa, amb una població força reduïda i amb molt pocs nuclis de poblament.

Iniciada la repoblació després del 1570 amb cristians vells, la vegetació espontània anà desapareixent poc a poc fins que la terra campa i els conreus arboris típics del secà mediterrani dominaren tot el paisatge. Actualment, en els pocs torrents gairebé secs tot l'any apareixen petites *vegas* d'una valor local estricta, que només al curs inferior de la rambla d'Albuñol, moltes vegades amb aigua de pous, assoleixen veritable importància.

El secà, que a nivell territorial predomina de forma absoluta, apareix ocupat per la vinya, l'olivera i els ametllers. Cal destacar, però sobretot, la vinya; la serra de la Contraviesa posseeix les vinyes més importants de la província, malgrat llur parcial destrucció arran de la fil·loxera de finals del segle XIX. Els vins són de qualitat molt alta, emparentats, malgrat algunes diferències ben apreciables, amb els malaguenys; són molt preuats a Granada, on són coneguts com a vins

Foto 12: Sierra Nevada presideix tota la comarca de l'Alpujarra, les neus del massís del Mulhacén, sobre Trevezes, dominant els paisatges ja primaverals
(Foto: G. Contreras)

de la Costa, essent els centres productors principals Albodón i Albuñol. Segurament una millora de la qualitat i de la presentació i, sobretot, una organització comercial adequada –potser a través d'una cooperativa– podrien facilitar-ne l'ampliació.

Durant segles, la pirateria berberesca assolà la costa, encara avui defensada per les típiques torres de guaita, i la població va haver de refugiar-se a mig vessant, on hi ha les capçaleres dels municipis, com Gualchos, Polopos, Sorvilán o el mateix Albuñol... Després, restablerta la pau, la costa de l'Alpujarra, per bé que sense les grans planes de la Costa del Sol occidental, ha començat de poblar-se i a progressar econòmicament. Avui, Castelldeferro, nat durant el segle XVIII, és més gran amb els seus 1 500 habitants que la capital del municipi, Gualchos, més a l'interior, que només en té 1 021. El turisme, i els darrers anys els conreus arenats d'hortalisses –mongetes, pebrots i tomàquets– molt primerencs, van enriquir aquesta franja costanera. Tan sols la manca de planes litorals és un obstacle seriós. El desenvolupament litoral, però, no pot compensar la regressió de l'interior; així l'Alpujarra Baixa granadina és una àrea de regressió demogràfica: 31 802 habitants el 1900, 29 105 el 1930, 24 472 el 1960 i 17 430 el 1981.

La crisi demogràfica està lligada al secà; i el progrés, al regadiu, en creixement lent malgrat la limitació de la superfície: 2 207 hectàrees a Granada i 12 000 a Almeria. Des de finals del segle XIX; avançant al llarg de les rambls i intensificant l'explotació de les aigües subàlvies va arribar fins al litoral, a les desembocadures de les rambls d'Albuñol i de Gualchos. Llavors, aprofitant la suavitat del clima i uns sòls verges i de gran qualitat i fertilitat, varen sorgir els primers conreus primerencs, tomàquet i pebrot. El perfeccionament de les tècniques provocà l'aparició i difusió, des de la Ràbita on havien nascut, dels conreus en horts arenats, base d'una horticultura de mongeta, tomàquet i pebrot anterior en un mes com a mínim a les més primerenca d'Europa, cosa que

justifica els preus elevats i llur exportació segura cap al nord d'Espanya i cap a la major part del Mercat Comú, especialment cap a França i cap a Alemanya.

Aquest desenvolupament del regadiu té especial significació a l'Alpujarra baixa almeriense, on hi ha, a les planes litorals de Dalias, un dels més importants nuclis d'agricultura comercial (arenats, hivernacles) de la Mediterrània. Així, mentre que la granadina Albuñol ha reculat de 7 847 habitants el 1950 a 5 530 el 1981, l'almeriense Dalias ha crescut d'11 683 el 1950 a 32 998 el 1981. Aquesta explosió humana només ha beneficiat la plana litoral mentre que el vell nucli interior i típicament alpujarreny s'ha estabilitzat entorn dels 8 000 habitants.

Un món insòlit

Tancada entre les seves penyes, banyada per les aigües de la Mediterrània, l'Alpujarra és un món original, un paisatge típic de muntanya mediterrània. Típic i original pels seus paisatges i pels seus habitants, que fan d'aquest racó andalús, un dels més atractius i més desconeguts d'Espanya. Una atracció que depèn tant de la gran varietat paisatgística –alta muntanya alpina, daurades platges mediterrànies, boscos espessos de castanyers, figuerals ressecs– com dels seus camperols, tenaços, aguts, conscients i capaços d'enfrontar-se amb una naturalesa difícil, per bé que generosa.

«L'Alpujarra –digué Harold López Méndez– captiva per la singularitat de la seva bellesa, pel seu pintoresquisme, pel seu paisatge ampli i variat, difícil i irregular. I no presenta una curiositat ociosa, sinó que indueix cap a la recerca romàntica.» Una recerca romàntica que ha atret tantes personalitats insòlites i delicades, seduïdes per la bellesa difícil d'aquesta comarca.

Recordem Hurtado de Mendoza o Alarcón, entre els espanyols, Brenan o Sermet, entre els estrangers, i no són més que uns exemples entre mil. Seduïts, sobretot pels homes i llur obra: «castanyers vigorosos, pereres i cirerers barrejats amb oliveres, ametllers i figueres; flors roges del magraner; cascades i cant de l'aigua de la Sierra, clara dins les sèquies» (Sermet).

També, però, captius de l'aïllament de la pau que allí han trobat i de què han gaudit, fins a arribar a convertir-la en una realitat plena d'ells mateixos: «No, me dije (Gerald Brenan): la visión que yo me formé de este lugar, no era una ilusión.»

El món misteriós, desconegut, insòlit de l'Alpujarra és una realitat viva i canviant, dins d'un món on tot sembla que condueix cap a la monotonia i cap a la uniformitat.

Joaquín Bosque Maurel

Catedràtic de Geografia Humana
Universitat Complutense de Madrid

CARRETERA & PLAZA

**Gran Atlas
de Carreteras
EUROPA
86-87**

INDICE
CON MAS DE
16.000
TOPONIMOS

Guía del Viajero

PLAZA & JANES
Academia Española de Gastronomía
y Cofradía de la Buena Mesa

Más de 1.500 restaurantes, comedores y bares
con los correspondientes menús
Mapas de carreteras y guías de ciudades
Información sobre 800 hoteles
Guía de recomendaciones turísticas

**ESPAÑA
1986**

SEAT

**Atlas de
Carreteras**

ESPAÑA

1:800.000

EUROPA

1:2.500.000

COSTA BRAVA
y excursiones de un día

MAPA TURISTICO DE LA

Costa Brava

Y EXCURSIONES DE UN DIA

1:200.000

**GUÍA TURÍSTICA
España
y Portugal**

PLAZA & JANES

P & J

CARTOGRAFIA

Edición Oficial, Formadora